

TOKE HAUNSTRUP CHRISTENSEN

Civilingeniør, ph.d., forsker ved Statens
Byggeforskningsinstitut, Aalborg Universitet.

Miljødebatten har optaget mig gennem det meste af mit liv. Jeg har været aktiv i miljøbevægelsen gennem mange år – først i NOAHs Bæredygtighedsgruppe og siden hen i NOAH Modvækst. Er desuden aktiv i lokal agenda 21-arbejdet i Kalundborg kommune. I mit professionelle liv beskæftiger jeg mig med studiet af, hvordan hverdagsliv og forbrug påvirker miljø og ressourceforbrug. Min drivkraft er erkendelsen af, at vi står over for at skulle gennemføre en gennemgribende samfundsmæssig omstilling, hvis vi ønsker at skabe et bæredygtigt samfund, som respekterer klodens økologiske grænser og sikrer en retfærdig fordeling af dens ressourcer.

VÆKST OG HVERDAGSLIV

AF TOKE HAUNSTRUP CHRISTENSEN Igen og igen hører vi påstanden om, at vi arbejder for lidt, men er dette rigtigt? spørger Toke Haunstrup Christensen – og svaret er nej. Danskernes gennemsnitlige arbejdstid er faktisk steget over de sidste par årtier, og andelen af danskere, der arbejder, er det højeste i EU. Da vi samtidig ikke bruger færre timer i familien, er resultatet mindre tid til fritidsinteresser, foreningsarbejde og samvær med venner og bekendte. Artiklen problematiserer det forjagede og forbrugsintensive hverdagsliv, men introducerer også en række modbevægelser, der arbejder for veje ud af det arbejdsintensive og ressourcekrævende vækstsamfund.

Igen og igen hører vi i medierne, at vi arbejder for lidt. Virksomheder, industriens interesseorganisationer, politikere og eksperter gentager hyppigt dette budskab, som bygger på den historiske udvikling i antallet af timer, som beskæftigede danskere lægger i arbejdet. Disse tal giver anledning til formuleringer som denne fra Jyllands-Posten, d. 19. december, 2008: „I de seneste 50 år er den gennemsnitlige årlige arbejdstid pr. beskæftiget dansker faldet fra over 2.000 timer til knap 1.600 timer.“ Altså har vi aldrig tidligere arbejdet så lidt og haft så megen fritid.

„Danskerne arbejder mindre“ – eller gør vi?

Men holder dette ved nærmere granskning? Som i så mange andre sammenhæ-

ge ligger djæveln gemt i detaljen. Fortalere for synspunktet om, at vi skal arbejde mere, fremhæver nemlig ofte kun den historiske udvikling i *de beskæftigedes* arbejdstid – og ignorerer i samme ombæring udviklingen i danskernes beskæftigelsesgrad. For nok har den gennemsnitlige arbejdstid pr. medarbejder været faldende gennem det sidste halve århundrede, men sideløbende hermed er andelen af befolkningen, som er i beskæftigelse, steget markant. Ikke mindst pga. af kvindernes bevægelse ind på arbejdsmarkedet fra 1960'erne og frem. Beskæftigelsesgraden for de 15-64-årige lå ifølge Danmarks Statistik på 79% i 2008 – det højeste i EU, hvor gennemsnittet for alle medlemslandene er 66%.

Stigningen i beskæftigelsesgraden har opvejet faldet i arbejdstiden pr. beskæftiget,

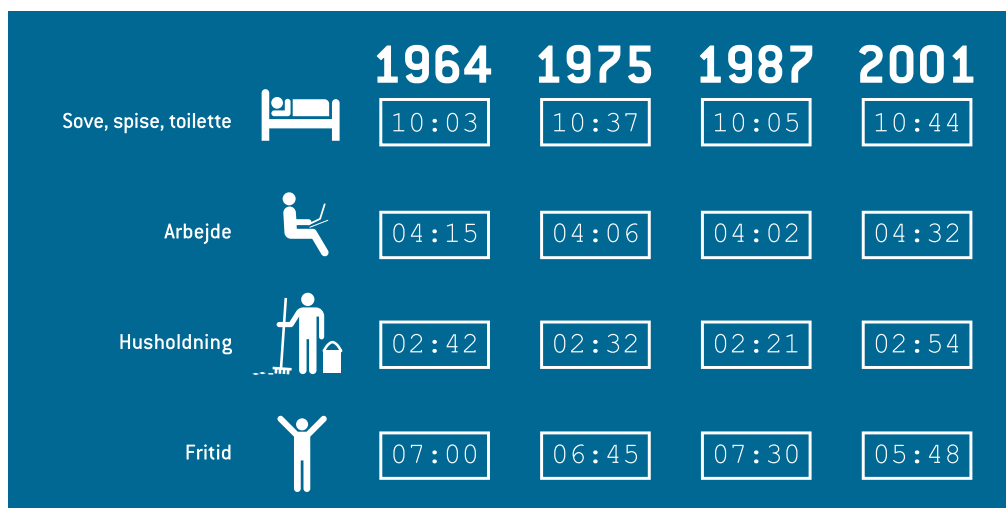
og det samlede resultat er, at danskerne som helhed lægger stort set det samme antal timer i arbejdet i dag som i 1960'erne. Timerne er i store træk blot blevet forskudt mellem kønnene, så mændene arbejder færre timer og kvinderne tilsvarende flere.

” Danskerne arbejder det samme antal timer i dag som i 1960'erne. Timerne er blot blevet forskudt mellem kønnene.

Et mere retvisende billede af udviklingen i danskernes arbejdstid kan findes i de undersøgelser af danskernes tidsforbrug, som er blevet gennemført med ca. 10 års mellemrum siden 1964 af SFI (Det Nationale Forskningscenter for Velfærd, tidligere

Socialforskningsinstituttet). Der er tale om omfattende undersøgelser, hvor et repræsentativt udsnit af befolkningen skal føre en detaljeret dagbog over deres aktiviteter i løbet af en dag. Undersøgelserne giver indblik i de overordnede tendenser i danskerne måde at bruge tiden på. Figur 1 viser danskernes gennemsnitlige tidsforbrug på hovedaktiviteterne „primære behov“, „bruttoarbejdstid“, „husholdningsarbejde“ og „fritid“ for årene 1964, 1975, 1987 og 2001.

Det ses, at den gennemsnitlige bruttoarbejdstid pr. dansker steg ganske markant fra 1987 til 2001; fra 4 timer og 2 minutter om dagen i 1987 til 4 timer og 32 minutter i 2001. En stigning på 12%, som hverken kan forklares af en stigning i beskæftigelsesgraden eller en lavere andel af ældre uden for arbejdsmarkedet. Det kan derfor konkluderes, at danskernes arbejdsindsats

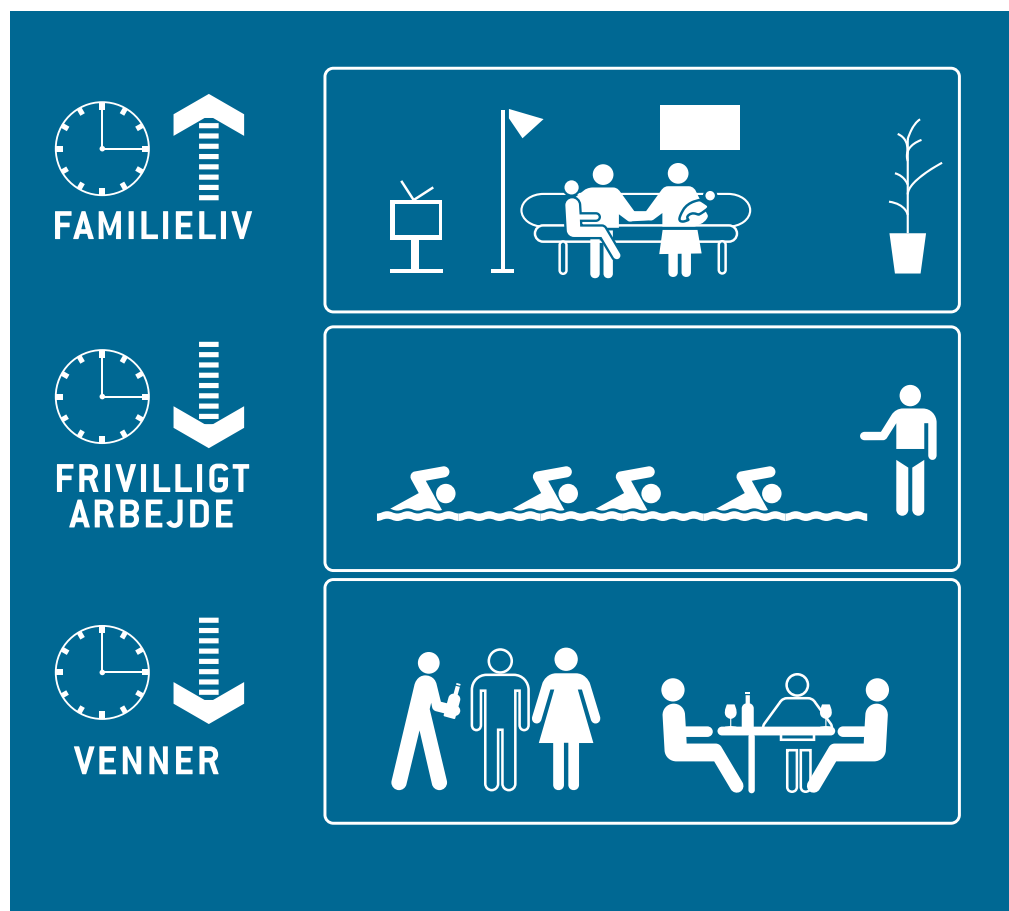
Figur 1. Gennemsnitlig tidsforbrug pr. dag for borgere ml. 16-74 år. Kilde: Jens Bonke: "Tid og Velfærd", SFI 2002.

på ingen måde har været markant vigende siden 1960'erne – tværtimod synes der at have været en stigende tendens i årene op til årtusindeskiftet.

Mere tid hjemme – og mindre med andre

Samtidig med at danskerne generelt bruger mere tid på at arbejde, viser undersøgelserne fra SFI, at især mændene har øget den

del af deres vågne tid, som de tilbringer i hjemmet. I 1987 tilbragte mændene i gennemsnit 7 timer og 33 minutter i hjemmet, mens tallet for kvindernes vedkommende lå på 8 timer og 56 minutter. I 2001 havde mændene øget deres tid i hjemmet med næsten tre kvarter til 8 timer og 13 minutter, mens kvindernes stort set tilbragte en uændret del af deres vågne tid hjemme. Disse tal støtter dermed ikke den ellers

Figur 2. Set i forhold til 1980'erne bruger danskerne i dag mere af deres fritid hos familien og mindre tid sammen med venner og på frivilligt arbejde. Kilde: SFI.

udbredte forestilling om, at danske forældre skulle have fået mindre tid til at være sammen med deres familie. Snarere tværtimod. Et studie fra 2008 viser tilsvarende, at danske forældre i 2008 generelt brugte mere tid på deres børn, end tilfældet var i både 1987 og 2001 (se rapporten „Forældres brug af tid og penge på deres børn“ af Jens Bonke). Noget tyder altså på, at oplevelsen af at have for lidt tid til familien i højere grad hænger sammen med andre forhold end manglen på tid – fx et øget ambitionsniveau for, hvad det vil sige at være en god forælder.

I takt med at vi bruger mere tid på at arbejde og opholde os derhjemme, må der nødvendigvis være ting, som vi bruger mindre tid på. Døgnet har trods alt kun 24 timer. Et nærmere kig på tallene fra SFI viser, at det især er læsning, fritidssysler/hobbyer og socialt samvær med andre end familien, som vi bruger mindre tid på. Mest markant er faldet dog for samværet med venner og bekendte, som er halveret fra 1987 til 2001 – fra rundt regnet 2¼ time om dagen i 1987 til lidt over 1 time om dagen i 2001. Vi bruger altså væsentlig mindre tid på samværet med alle andre end den nærmeste familie og så kollegaerne på arbejdet.

Man kan spørge, om denne udvikling kan have negative konsekvenser. Er det et samfundsmæssigt problem, at danskerne i stigende omfang orienterer sig mod arbejdslivet og til dels også familien, og dermed vender civilsamfundet og samværet med andre end de allernærmeste ryggen? Hvad betyder det for vores evne til at enga-

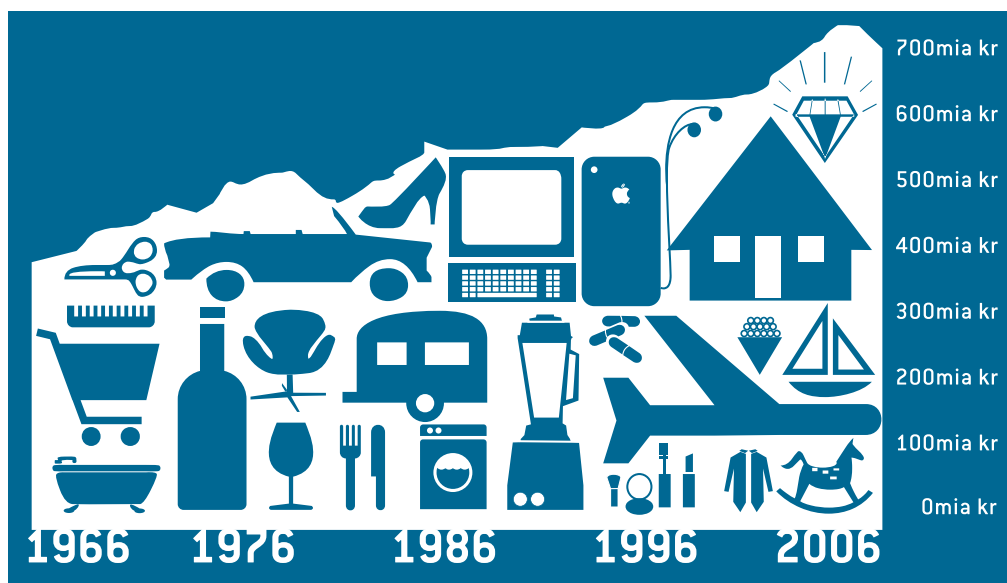
gere os i andre menneskers liv og problemer? Og for de aktiviteter og institutioner, som udgør civilsamfundets kerne, og hvor mennesker mødes med et andet udgangspunkt end som enten familierelaterede eller som kollegaer og arbejdsrelationer? Dvs. de områder af tilværelsen og samfundslivet, som hverken er betinget af familiens intime relationer eller arbejdslivets produktive rationalitet. Et eksempel kunne være landets idrætsforeninger, som i stigende grad har vanskeligt ved at skaffe frivillige trænere og andre aktive medlemmer.

Større indkomst og forbrug

– uden at arbejde mere

Siden 1950'erne er danskernes disponible realindkomst steget betydeligt. Ifølge rapporten „Produktivitetsudviklingen i Danmark 1966-2003“ fra Danmarks Statistik mere end fordobledes velstanden målt som det reale BNP pr. indbygger over perioden 1966-2003. Velstandsstigningen har bl.a. sat sig spor i det danske privatforbrug, som næsten fordobledes over perioden 1966-2007, hvorefter der dog fulgte et mindre fald pga. den økonomiske krise (se figur 3). Der er næppe det forbrugsområde, som ikke har oplevet en betydelig vækst over det seneste halve århundrede.

Det kan virke paradoksalt, at vi over få årtier har været i stand til at fordoble forbruget af produkter og tjenesteydelser uden samtidig at skulle øge arbejdsindsatsen nævneværdigt. Forklaringen på paradokset skal først og fremmest søges i tre forhold: Billig energi og ressourcer, global ulighed

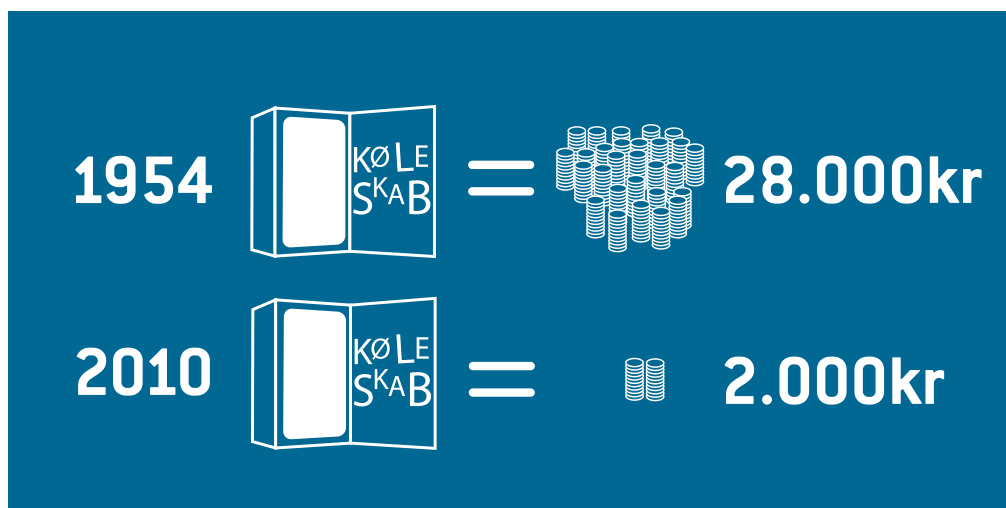
Figur 3. Det samlede danske privatforbrug. Kilde: Danmarks Statistik.

og produktivetsforbedringer. Den billige energi i form af de fossile brændsler har gjort det muligt for os at erstatte fysisk arbejde og mennesketimer med teknologi, som kan fungere som „energislaver“ i produktionen af varer (se også Inge Røpkes bidrag). Tilsvarende giver den globale ulighed i indkomst og løn os mulighed for at få produceret varer til en – i forhold til de rige befolkningers købekraft – uhyre lav pris i udviklingslandene. Endelig har løbende effektiviseringer gjort det muligt at producere en større mængde af varer med samme tidsforbrug. Effektiviseringer, som delvist hænger sammen med den teknologiske udvikling – men som også ses i form af stigende krav til medarbejdernes produktivitet og fleksibilitet.

Den samlede effekt af disse tre forhold

er, at prisen på masseproducerede varer har været markant faldende. Fx kostede et 150 liters køleskab 1.980 kr. i 1954, hvilket omregnet til 2010-priser svarer til ca. 28.000 kr. – eller hvad der den gang svarede til 3 måneders løn for en ufaglært arbejder (Birgitte Vorre: „Boligen i det 20. århundrede“, 2008). Til sammenligning kan et køleskab af samme størrelse købes for 2-3.000 kr. i dag. Med denne udvikling i priserne på varer og vores relative købekraft er det ikke overraskende, at forbruget er steget markant.

Den imponerende vækst i de industrialiserede landes velstand og materielle forbrugsmuligheder har imidlertid en række negative følgevirkninger, som hænger tæt sammen med de selvsamme forhold, som har muliggjort væksten: Forbruget af energi

Figur 4. Prisen for et køleskab, omregnet til 2010 priser.

og ressourcer har nået et mildest talt perverst niveau, hvor vi er på vej til inden for få generationer at opbruge de ressourcer, som er opbygget over millioner af år. Udnyttelsen af den globale ulighed er med til at fastholde den 3. verden i fattigdom, er uetisk og underminerer mulighederne for global solidaritet. Endelig har den fortsatte effektivisering af produktionen problematiske effekter i form af et hektisk arbejdsliv, hvor færre og færre synes at kunne passe ind.

Hvorfor bliver vi ikke mætte?

Et andet af forbrugsvækstens paradokser er, at vi i løbet af det sidste halve århundrede har været i stand til mere end at fordoble vores samlede forbrug uden, at vi af den grund føler os „mætte“. Tørsten efter øget forbrug og nye goder synes endnu langt fra slukket. Forklaringen på paradokset skal søges i den løbende „normalisering“ af

nyt forbrug – en normalisering, som bl.a. hænger sammen med, at nye forbrugsvaner med tiden indlejres i de samfundsstrukturer, som udgør betingelserne for vores hverdagsliv (se også Inge Røpkes artikel). Dermed bliver det, der tidligere forekom at være et luksusforbrug“, efterhånden til et helt normalt og nødvendigt forbrug. Der er tale om en proces, som så at sige foregår „bag om ryggen“ på os.

” Vi har fordoblet vores samlede forbrug uden at vi af den grund føler os „mætte“, og tørsten efter øget forbrug og nye goder synes endnu langt fra slukket.

Et illustrativt eksempel er brugen af informations- og kommunikationsteknologi (IKT), hvor vi siden slutningen af 1980'erne har oplevet en veritabel eksplosion i mængden af apparater til kommunikation og underholdning i hjemmet. En almindelig husholdning råder i dag over et sandt arsenal af IKT i form af mobiltelefoner, mp3-afspillere, Playstation, fjernsyn, dvd-afspillere, digitale kameraer og computere med tilhørende udstyr. Det er udstyr og teknologi, som for få årtier siden ville have lydt som fjern fremtidsmusik, men som i dag opleves som trivielle og nødvendige forudsætninger for det gode liv, og for at hverdagen kan hænge sammen.

Fra forbrugsvækst til vækst i levet liv

Når nyt forbrug integreres i hverdagslivet og samfundets strukturer, bliver det svært at undvære det – og ofte vil forsøg på at ændre vaner og give afkald på forbrug indebære „modstrømsoplevelser“ i form af praktiske og økonomiske ulemper. Mange bilejere vil fx opleve det som vanskeligt at undvære bilen pga. en strukturel udvikling i form af øget centralisering af fritidstilbud, arbejdspladser og offentlig service, nedskæringer i den kollektive transport, spredt boligbebyggelse og høje krav til arbejdstagernes mobilitet. En strategi for „modvækst“ og lavere forbrug må derfor nødvendigvis indeholde et bud på, hvordan man gennem en omstilling af de samfundsmæssige strukturer kan gøre det nemmere for folk at ændre adfærd og forbrugsvaner. Der er i høj grad tale om et politisk projekt, som ikke kan gøres

til den enkelte borgers personlige ansvar alene. Det er et fælles anliggende.

Omstillingen til et mindre forbrug bør ske gennem en kombination af strukturelle ændringer og ændringer i måden, vi tilrettelægger og organiserer hverdagslivet på. En strategi for modvækst bør derfor gøre op med de seneste årtiers ensidige fokusering af miljøpolitikken på det enkelte individs ansvar som forbruger og borger. Dvs. et opgør med store dele af tankegodset bag „økologisk modernisering“ og den „politiske forbruger“. Den ensidige fokusering på individets ansvar for at skabe en bæredygtig omstilling indebærer nemlig en høj grad af „blaming the victim“ (dvs. „give offeret skylden“), idet borgere og forbrugere tildeles et ansvar, som de ikke er i stand til at løfte alene uden samtidige ændringer af de strukturelle rammevilkår for deres hverdagsliv.

Inge Røpke gennemgår i sit bidrag til denne antologi en række forslag til sådanne strukturelle ændringer.

Jeg vil i det følgende i stedet fokusere på mulighederne for at bidrage til modvækst gennem ændringer i hverdagsliv og livsstil. Udgangspunktet er konkrete eksempler på aktuelle bevægelser, som på forskellig vis kan anskues som modbevægelser til det eksisterende forbrugssamfund. Ingen af bevægelserne har endnu vundet bred tilslutning i befolkningen, ligesom flere af dem også kan problematiseres i forhold til, hvorvidt de lykkes med at gøre op med forbrugersamfundets grundlæggende tanker og praksisser. Dette til trods kan

bevægelserne spille en vigtig rolle som „eksperimentarier“ for forsøg med livsformer, som kan danne et alternativ til forbrugs-samfundets arbejds- og ressourcekrævende hverdagsliv.

Downshifting og Simple Living

I løbet af 1990'erne etableredes i USA og til dels England og Australien to nye bevægelser under navnene „Simple Living“ og „Downshifting“ (sidstnævnte kan oversættes til det danske udtryk „at gear ned“). Der er tale om to overlappende bevægelser, som på mange punkter deler samme værdier og målsætninger. Begge udspringer de af en kritik af en hektisk, moderne livsførelse og et overdrevent materielt forbrug. Der er dog også forskelle mht. de problemstillinger og løsninger, de hver især fokuserer på. Simple Living-bevægelsens ideologiske rødder strækker sig langt tilbage i amerikansk historie og er nært knyttet til begrebet „voluntary simplicity“ (formuleret af Richard Gregg i 1936), som fremhæver værdien af det enkle og asketiske liv. Grundtanken er, at forbruget og jagten på materielle goder afleder menneskers opmærksomhed fra de dele af livet, som reelt betyder noget for menneskers eksistens. Recepten er derfor at give afkald på det overflødige forbrug for på den måde at blive i stand til at fokusere på de egentlige værdier i tilværelsen. Voluntary simplicity har historisk haft tætte bånd til religiøse bevægelser, såsom Kvækerne og The Shakers. Simple Living-bevægelsen har dog ikke som sådan en religiøs overbygning i dag – om end der inden for bevægelsen

også kan findes religiøst motiverede praktikere.

Selv om der er betydelige overlap på det idemæssige plan mellem Downshifting og Simple Living, synes Downshifting i mindre grad at bygge på en omfattende ideologi og i mindre omfang at isolere sig fra det øvrige samfund. Downshiftere er, ifølge den amerikanske økonom Juliet Schor, ikke „tilbage-til-landet-typer“. For det meste er de bymennesker eller forstadsbeboere, som ikke bor sammen. De deler ligeledes ikke en fælles religion og er generelt ikke i udgangspunktet kritiske over for moderne tilegnelser. Den bagvedliggende motivation for mange downshiftere er en oplevelse af, at ens tilværelse ikke er i overensstemmelse med ens værdier – typisk en oplevelse af ikke at have tid til familie, venner og personlig udvikling, ikke at kunne se værdien af ens arbejde, eller at identiteten som forbruger forekommer én meningsløs.

Hvor Simple Living betoner vigtigheden af at skære det overflødige og forstyrrende bort for derved at kunne fokusere på det væsentlige, har Downshifting fokus på at begrænse arbejdslivets fylde i hverdagen for på den måde at skabe rum for andre dele af tilværelsen. En sideeffekt af at reducere arbejdstiden er så en lavere indtægt, hvilket håndteres ved at mindske udgifterne til forbrug – fx ved at flytte i en billigere bolig, købe genbrugstøj i stedet for nyt tøj, gå mindre på restaurant, lave flere ting selv eller undvære bilen. For downshiftere synes forbrugsafkaldet derfor mere at være et middel til at opnå målet om mere tid til fx

familie og fritidsinteresser end et selvstændigt mål. Herved adskiller Downshifting sig delvist fra Simple Living, hvor bestræbelsen på at fjerne det overflødige forbrug udgør et mål i sig selv. Det skal dog endnu en gang understreges, at grænsen mellem de to bevægelser er udflydende, og at mange praktikere kan siges at tilhøre begge på samme tid.

Simple Living og Downshifting handler først og fremmest om livskvalitet. Om at fokusere på det væsentlige i livet og, for Downshifting, at opnå tids-suveræniteten, dvs. magt og kontrol over ens egen tid. Der er dog også dele af bevægelserne, som knytter forbindelse til målet om at skabe en miljømæssigt bæredygtig udvikling. Fx lyder sloganet for den internationale Downshifting-uge „Slow Down and Green Up“. Hidtil har denne kobling dog kun gældet for en lille del af bevægelsen.

Der har i Danmark gennem årene eksisteret adskillige øko-samfund, som på mange måder trækker på de samme ideer som Simple Living og Downshifting. Eksempelvis er en vigtig del af tankegangen bag initiativer som Friland og Steen Møllers byggeri af halmhuse at opnå en højere grad af uafhængighed af lønnet arbejde gennem gældfrihed.

Dét, at Simple Living og Downshifting udspringer af ønsket om øget livskvalitet, udgør både deres styrke og svaghed set med „modvækst-briller“. Begge bevægelser italesætter den utilfredshed med det moderne hverdagsliv, som mange synes at opleve i dag. Dermed er den bærende motivation

ønsket om at skabe et bedre liv for sig selv og sine nærmeste. Dette virker for mange som en langt mere nærværende og engagerende motivation for at ændre livsstil frem for at skulle gøre det ud fra hensynet til overordnede størrelser som miljø, klima, ressourcemangel eller global ulighed. Simple Living og Downshifting kan derfor danne inspiration for udformningen af en positiv vision for de muligheder og kvaliteter, som livet i et bæredygtigt samfund baseret på mindre forbrug kan rumme. Begge bevægelser rummer fortællingen om, at et mindre forbrug måske nok indebærer afkald på materielle goder, men at dette ikke nødvendigvis er det samme som lavere livskvalitet og færre livsmuligheder. Snarere omvendt.

Fraværet af en egentlig miljø- og bæredygtighedsdagsorden kan imidlertid også udgøre en svaghed set ud fra ønsket om at sikre en bæredygtig udvikling. Med et fokus på den personlige livskvalitet er der i princippet ikke noget til hinder for, at folk foretager prioriteringer, som kan være endog meget miljøbelastende. Hvis man for at spare penge eksempelvis skifter sin dyre men relativt lille og energieffektive lejlighed i det centrale København ud med et billigt og dårligt isoleret hus på landet, kan slutresultatet meget vel blive et øget forbrug af energi til opvarmning og daglig transport. Det er derfor vigtigt at sammentænke visionen om øget livskvalitet med hensynet til miljø og ressourcer.

Simple Living og Downshifting rummer også en anden fare, som er vigtig at have in

mente. Som tidligere vist, har der ikke de seneste år været et fald i mængden af tid, som vi tilbringer i hjemmet. Samtidig tales der som aldrig før om et familieliv under pres – mens det i virkeligheden snarere er samværet med venner og bekendte og vores deltagelse i civilsamfundet, som har måttet vige for især øget arbejdstid. I den sammenhæng kan den megen fokus på familielivet og familiens vilkår læses som udtryk for en tendens til, at danskernes engagement og opmærksomhed i stigende grad rettes mod *det private fællesskab* i form af familien på bekostning af *det store fællesskab* i form af (lokal)samfundet og relationen til andre mennesker. Af andre eksempler på denne orientering mod hjemmet og familien kan nævnes de senere års fokus på boligforbedringer i form af nye køkkener, badeværelser osv., ligesom bølgen af hverdagsdramaer i populærkulturen – især på biografernes lærreder og i fjernsynet – kan være tegn på samme.

Med deres fokus på den personlige livskvalitet og fraværet af politisk-ideologiske formuleringer indskriver store dele af Simple Living og Downshifting sig i dyrkelsen af familien og det private liv. Dermed er der en risiko for, at bevægelserne med deres ideer og værdier kan bidrage til en øget orientering mod det private fællesskab og på den måde være med til at skruer idealerne for det „perfekte familieliv“ og den „perfekte forælder“ yderligere op. På den måde kan bevægelserne indirekte bidrage til et endnu mere stresset familieliv. Det er derfor, efter min mening, vigtigt at gøre

spørgsmålet om samværet med venner og bekendte og deltagelsen i civilsamfundet til en central del af diskussionen om livskvalitet og bæredygtig samfundsudvikling. I næste afsnit beskriver jeg to andre bevægelser – Slow Food og Slow Cities – som i mere udstrakt grad kobler spørgsmålet om det gode liv sammen med bestræbelsen på at skabe et vitalt og levedygtigt, lokalt fællesskab.

Slow food og slow cities

I 1989 førte planerne om at åbne en McDonalds ved den spanske trappe i Rom til omfattende protester og demonstrationer. Med baggrund i disse protester opstod begrebet „slow food“. Navnet spillede naturligvis på modsætningen til „fast food“, men endnu vigtigere signalerede det en kritisk reaktion over for symptomerne på den frembrydende globalisering.

Til forskel fra andre sociale bevægelser, fx Simple Living og Downshifting, har der helt fra starten stået en egentlig organisation bag slow food-bevægelsen. Organisationen har base i Italien og har i dag mere end 100 ansatte og et årligt budget på 13 millioner euro. På verdensplan er der over 80.000 medlemmer i mere end 100 lande – heraf mange frivillige i lokale grupper kaldet *conviva* (i Danmark er der i skrivende stund seks grupper).

Slow food-bevægelsen har til formål at modarbejde udbredelsen af standardiserede fødevarer gennem fremme af en lokal, bæredygtig og miljøvenlig fødevarerproduktion af høj kvalitet og forsvaret af traditionelle,

lokale madtraditioner og nydelsen af mad. Der er således et særligt fokus på kvalitet og lokal fødevarerproduktion. Som en udløber af slow food-bevægelsen dannedes i 1999 „slow cities“ (CittàSlow), som har tætte bånd til slow food-bevægelsen og bygger på mange af de samme ideer. Slow cities har som målsætning at arbejde for bevarelse og fremme af kvaliteterne ved det traditionelle og langsomme liv i de mindre byer (herved forstås byer med mindre end 50.000 indbyggere). Dette skal ske ved at støtte og bevare en lokalt baseret økonomi, kultur og livsform. I Danmark er Svendborg medlem af slow cities-bevægelsen.

Som det fremgår, handler slow food og slow cities ikke i udgangspunktet om at mindske forbruget. Fokus er derimod på at fremme kvaliteten af fremstillingen og tilberedningen af fødevarer samt, som en integreret del heraf, at fremme lokal kultur og liv i de mindre bysamfund. Som navnene antyder, er den underliggende filosofi, at vi skal sænke tempoet for i stedet at fokusere på kvalitet og nydelse. Fremme af kvalitet og lokal produktion kan imidlertid bidrage til omstillingen til en mindre ressourcekrævende økonomi og modvirke fortsat vækst og internationalisering af økonomien. På den måde kan slow food og slow cities danne inspiration for modvækst-bevægelsen.

Hverken slow food eller slow cities har endnu for alvor slået rod i Danmark. Forklaringerne på dette kan være mange. Bevægelserne er først og fremmest slået igennem i de sydeuropæiske lande, hvilket

antyder, at deres fokus og værdier i særlig grad afspejler traditionerne og værdierne i disse lande. Eksempelvis giver slow cities-bevægelsens fremhævelse af livet og kulturen i de mindre bysamfund måske bedst mening i fx en italiensk sammenhæng. Her er det nok i højere grad end i Danmark lykkedes at bevare de mindre byers særegne kultur, livsform og lokaløkonomi. I disse lande er der, sat lidt på spidsen, måske endnu en kulturel egenart og et traditionsbundet lokalliv, som kan „forsvares“ mod udefrakommende kommerialisering og industrialisering. Til sammenligning har vi herhjemme i Danmark oplevet en så omfattende udjævning af lokale og regionale forskelle og en så gennemgribende industrialisering af fødevarerproduktionen, at det kan være svært at se, hvad det er, der skal forsvares og bevares. Udgangspunktet er altså et ganske andet i Danmark, hvor udfordringen snarere er at gen- eller nyskabe de lokale økonomier og det lokale samfundsliv.

Omstilling til et bæredygtigt hverdagsliv

En bæredygtig omstilling, som gør op med væksten i forbruget, forudsætter bred opbakning i befolkningen. Og først og fremmest forudsætter det vilje til at engagere sig i diskussionen om måden, vi indretter samfund og hverdagsliv på. Spørgsmålet er så, om denne vilje findes i befolkningen i dag?

” En bæredygtig omstilling forudsætter vilje til at engagere sig i diskussionen om måden vi indretter samfund og hverdagsliv på. Spørgsmålet er så, om denne vilje findes i dag?

Bevægelser som Simple Living, Downshifting, slow cities og slow food har hidtil fundet en ret begrænset tilslutning i Danmark. Det kan derfor ved første øjekast se ud, som om der i befolkningen er en udbredt tilfredshed med status quo og manglende interesse for gennemgribende forandringer.

Under overfladen kan der dog meget vel skjule sig en utilfredshed, som kan udgøre et „uopdyrket“ potentiale for en bæredygtig omstilling. Mange synes at opleve, at tilværelsen er blevet for hektisk, og ønsket om mere tid dukker jævnlige op i avisdebatter, meningsmålinger og studier. Som det blev vist i indledningen, har der da også været en stigende tendens i den mængde tid, vi bruger på at arbejde. Hertil kommer – og det er måske nok så væsentligt – at den fortsatte jagt på effektiviseringer og fremkomsten af en ny og mere individualistisk arbejdsidentitet har bidraget til, at mange i dag oplever tiden på arbejdet som hektisk og stressfyldt.

Den udbredte, men også mangetydige,

misfornøjelse med „tingenes tilstand“ kan danne grundlag for kritisk overvejelse og social mobilisering. Den udgør dermed en mulighed for at bringe modvækst og bæredygtig udvikling på dagsordenen i den offentlige debat og hjemme ved køkkenbordene. Modvækstperspektivet rummer mulighed for at åbne vækstsamfundets „sorte boks“ af tilsyneladende uangribelige og universelle sandheder, fx „sandheden“ om at vækst udgør forudsætningen for trivsel og velfærd. Dermed kan der indledes en diskussion om vækstens skyggesider og alternativer. Sammenkoblingen af ønsket om et større overskud i hverdagen med diskussionen af alternative og mindre ressourcekrævende udviklingsveje kunne sætte skub i en social transformation.

Der synes således at eksistere et potentiale for forandring. Af samme grund kan det da også undre, at hvis oplevelsen af stress og tidspres virkelig er så dybfølt og udbredt, hvorfor er der så ikke mange flere, som allerede nu har meldt sig ud af „rotteræset“ og har skiftet livsbane? Alternativerne har jo allerede eksisteret længe – og tanker som gældfrihed o.lign. er gennem mange år blevet formidlet via udsendelser i fjernsynet som fx Friland og Bonderøven på DR2. Udsendelser som endda har haft meget pæne seertal.

Forklaringen kan være en grundlæggende ambivalens. For samtidig med at mange mennesker kunne ønske sig at arbejde mindre, sætter de også pris på de mange muligheder og aktiviteter, som involverer et materielt forbrug. Folk holder eksempelvis

af at rejse på ferie. Det gælder både familieferien til Gran Canaria med det fortættede samvær mellem forældre og børn og den forlængede par-weekend i Rom, hvor forældrene kan komme væk fra hverdagens forpligtelser og dyrke hinanden. Og selv om vi aldrig tidligere har haft så stort et boligareal pr. indbygger, lever drømmen om en større bolig stadig i bedste velgående. Og er man alene, anser de fleste det som helt ukontroversielt at have sin egen bolig. Sådan kunne man blive ved med at opremse aktiviteter og muligheder, som alle bygger på et materielt forbrug, men som samtidig anses for et helt naturligt og nødvendigt grundlag for det gode liv.

Miljøbevægelsen og kapitalismekritikken forfalder desværre ofte til at tale om forbruget som fremmedgørende og forbruget som det fremmedgjorte offer. Dette er misvisende. Folk er i reglen langt mere reflekterede og kritisk-bevidste, end kritikken lader antyde. Af samme grund kan kritikken virke nedladende og patroniserende på dem, som man gerne vil have i tale.

Pointen er ikke, at folk er hjernevaskede forbrugere. Forbruget er en integreret del af hundredvis af aktiviteter, som folk finder både meningsfulde og nødvendige for at få hverdagen til at hænge sammen. Dialogen om en bæredygtig omstilling bør bygge på

denne erkendelse, og i stedet for at tale om det „fordummende“ forbrug bør afsættet for dialogen være en fælles erkendelse af, at der til det høje forbrug også er knyttet mange omkostninger. Både for den „store verden“ i form af civilsamfundet, den globale ulighed og miljø og klima, men også for den „lille verden“ i form af eksempelvis vækstsamfundets krav om et tempofyldt arbejdsliv. Disse omkostninger må tages med i det samlede regnestykke over, hvad vi får ud af forbrugsvæksten.

” Forbruget er en integreret del af hundredvis af aktiviteter, som folk finder både meningsfulde og nødvendige for at få hverdagen til at hænge sammen.

På baggrund af denne erkendelse kan vi indlede en kreativ proces, hvor vi i fællesskab udforsker nye måder at indrette hverdagsliv og samfund på i bestræbelsen på at skabe de mest ideelle betingelser for det, som er vigtigt for mennesker og samfundsliv.

Anbefalet videre læsning

Jens Bonke: *Tid og Velfærd*. Socialforskningsinstituttet, 2002.

Jeppé Læssøe: *Folkelig deltagelse i bæredygtig udvikling*. I: Dansk Naturpolitik – i bæredygtighedens perspektiv, Temarapport nr. 1. Naturrådet, 2000.

Wendy Parkins og Geoffrey Craig: *Slow Living*. Berg Publishers, 2006.

Thomas Princen, Michael F Maniates og Ken Conca: *Confronting Consumption*. The MIT Press, 2002.

Juliet B. Schor: *The Overspent American. Why we want what we don't need*. Basic Books, 1998.

Hjemmesider

„The International Downshifting Week“: www.downshiftingweek.com

„Simple Living Network“: www.simpleliving.net

Slow cities-bevægelsen: www.cittaslow.org

Slow food, Danmark: www.slowfooddanmark.dk